

*СТОЙКА Андрій,
доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри туризму та логістики,
Донецький державний університет управління (м. Маріуполь),
Україна
ДРАГОМІРОВА Євгенія,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму та логістики,
Донецький державний університет управління (м. Маріуполь),
Україна*

ЛІДЕРСТВО «УНІВЕРСИТЕТІВ ТРЕТЬОГО ВІКУ» В ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ОСВІТИ, ЕКОНОМІКИ, НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті проаналізовано досвід європейських країн-лідерів з впровадження програм освіти впродовж життя, соціально-демографічні показники розвитку сучасного суспільства за умов загрози старіння населення. Обґрунтовано необхідність імплементації європейського досвіду з екологізації освіти і запропоновано використання потенціалу «Університетів третього віку» для реалізації стратегії соціо-еколого-економічного розвитку України.

***Ключові слова:** лідерство, освіта, суспільство, держава, університет, екологізація, економіка, навколишнє середовище*

Постановка проблеми та її актуальність. Університет сьогодні є одним з найстаріших соціальних інститутів, що володіє тривалою історією становлення, традиціями, можливістю впливу на розвиток соціуму. Складена європейська традиція децентралізації вищих навчальних закладів демонструє різні ступені уніфікації освіти при загально визнаній тенденції державного управління процесами університетської освіти. На зразок українським, закордонні університети представляють собою великі освітньо-науково-виробничі комплекси, в яких навчаються мільйони студентів різного віку, національності та ступеня підготовки за фахом. Вони об'єднують навчальні та науково дослідні інститути, коледжі, факультети, кафедри, лабораторії, конструкторські та технологічні бюро, де працюють колективи вчених-дослідників і педагогів, які представляють та формують інтелектуальну еліту суспільства. Тому не випадково, саме університети стали колыскою відбудови суспільства для людей різного віку. На п'ятій Міжнародній конференції з проблем освіти дорослих, яка відбулася в 1997 році в Гамбурзі, освіта дорослих було названа ключем до XXI століття. Учасники конференції рекомендували всім урядам світу вважати освіту дорослих, складовою частиною якої є освіта людей похилого віку, одним із пріоритетів державної політики. За результатами років плідної праці на Другій Всесвітній асамблеї з проблем старіння (Мадрид, 2002 р.) освіту було затверджено як пріоритетний напрямок допомоги літнім людям, які розглядаються не лише в якості повноправних членів суспільства, а й мають бути його цінністю, ресурсом, що дуже важливо для соціо-еколого-економічного розвитку країни. Участь вікових груп населення в усіх формах і рівнях навчання стало центральним завданням соціальної політики багатьох країн, в тому числі й України. Так, 25 серпня 2011 Міністерство соціальної політики України видало Наказ № 326 «Про впровадження соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» [1], метою якого було допомогти органам праці та соціального захисту населення в організації соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» при

територіальних центрах соціального обслуговування населення. Навчання людей похилого віку в Україні стало інноваційним проектом, що мав на меті впровадження та практичну реалізацію принципу навчання впродовж всього життя. І лише з годом, за умов інтеграції освітнього простору України в європейський «Університети третього віку» набули розвитку на базі вищих навчальних закладів. Слід додати, що Міністерство праці та соціальної політики України спільно з фондом народонаселення представництва ООН (ФН ООН) в Україні долучилися до впровадження проекту «Університети третього віку» (з 2008 р.). Серед основних завдань інноваційної для України програми «Університети третього віку» – сприяння інтелектуальній, психічній, соціальній, фізичній активізації осіб старшої вікової групи через всебічний розвиток людини в пенсійному віці, популяризація освітянських ініціатив, допомога літнім людям в адаптації до сучасних умов життя шляхом оволодіння новими сучасними знаннями, реінтеграція населення похилого віку в активне життя суспільства, формування принципів здорового способу життя.

Відповідно до меморандуму безперервної освіти Європейського Союзу від 30 жовтня 2000 року [2] освітні системи повинні вміти гнучко адаптуватися до сучасних умов. І сьогодні, в тексті Стратегії розвитку Європи 2020, яка була прийнята Європейською Радою 17 червня 2010 року, підкреслено розумність, стійкість і всеосяжність зростання як способу подолання структурної слабкості в економіці Європи, підвищення її конкурентоспроможності та продуктивності за умов збереження навколишнього середовища і поширення освітніх послуг на всі верстви населення.

Досягнення основних цілей стратегії Європа 2020, серед яких забезпечення екологічної безпеки, підвищення рівня освіти та підтримка конкурентоспроможності країн-членів ЄС, передбачає виконання п'яти завдань:

- a) підвищення рівня зайнятості населення у віці 20-64 років при наймні до 75%;
- b) підвищення ефективності в поєднанні державних і приватних інвестицій до 3% від ВВП;
- c) зміна клімату та енергетичні цілі:
 - скорочення викидів парникових газів як мінімум на 20% в порівнянні з рівнем 1990 року;
 - збільшення частки відновлюваних джерел енергії в кінцевому споживанні енергії до 20%;
 - рух в напрямку підвищення енергоефективності на 20%;
- d) зниження до 10% рівня відрахованих зі школи і збільшення частки населення, що мають вищу освіту у віці 30-34 роки як мінімум до 40%;
- e) зниження рівня соціального ризику – бідності та соціальної ізоляції – більш ніж для 20 мільйонів осіб [3].

В тексті програм ЄС та українського уряду обґрунтовано актуальність екологізації освіти, економіки та навколишнього середовища, а виконання встановлених завдань передбачає участь досвідчених професіоналів різного фахового спрямування з багаторічним досвідом. Тому «Університети третього віку» мають стати на позиції лідерів процесу сприяння використанню інтелектуального, соціального капіталу літніх людей, які ще здатні інвестувати його в сучасне суспільство, що й обумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Деякі теоретико-методичні та практичні аспекти з питань екологізації освіти висвітлено у наукових працях таких вчених: Ю.Ю. Туниці, І.М. Синякевича, Л.С. Гринів, Є.В. Мішеніна, І.П. Магазинщикова, М.Г. Адамовського та ін. Відмінною рисою всіх публікацій з тематики є недостатнє висвітлення правових аспектів та соціо-

еколого-економічних передумов необхідності екологізації освіти в Україні. В той же час, дослідники проблем економіки природокористування – Р. Айрес, Г. Аткинсон, Л. Гулдер, Д. Мідоус, Дж. Мілімен, Я. Мітроффа, Дж. Оттман, Дж. Хартвік, Н. Данилюк, В. Демет'єв, П. Касьянов, Д. Лук'яненко, Т.В. Коняхіна та інші., зосереджені на пошуку механізмів поєднання економічних методів стимулювання охорони навколишнього середовища, виділення цільових державних ресурсів, використання коштів приватного сектора та економічних донорів, нетрадиційних управлінських рішень [4]. Автори відзначають, що стратегічні цілі екологічного розвитку мають стати органічною частиною загальної концепції розвитку суспільства і через відповідні механізми повинні бути ув'язані з соціально-економічною політикою, а вирішення сучасних проблем природокористування бачать в «екологізації» структури суспільних потреб і посиленні духовної складової в структурі потреб, що дозволить поліпшити задоволення і матеріальних потреб за рахунок якісного вдосконалення розподілу ресурсів, що використовуються для виробництва кінцевого продукту. Також, Т.В. Коняхіна відзначає вельми високу необхідність освітнього, виховного, ідеологічного та інших видів впливу на суспільство з метою вироблення екологічного світогляду, духовного розвитку членів суспільства [4], що ще раз підкреслює необхідність екологізації саме системи освіти, активізації діяльності та розповсюдження «Університетів третього віку» зокрема.

Пріоритет дослідження проблем освіти літніх людей належить закордонним ученим і носить міждисциплінарний характер. Так, представники геронто-психології активно обговорюють питання інтелекту, когнітивних здібностей та здатності до навчання у літніх людей (М. Формоса, Е. Айрмбтер, П. Балтес, Х. Гойсс, Т. Гунцельман, У. Лер та ін.), питання мотивації літніх громадян до участі в освітньому процесі Р. Бошир, Дж. Верофф, Г. Даркенвальд, Ф. Карл, Х.П. Тевс, Дж. Фишер та інші.

Геронтосоціологи вивчають проблеми взаємозв'язку освіти в літньому віці з продуктивною діяльністю (Л. Вилкен, Д. Кнопф, Х. Кюнемунд, Л. Монтада, П. Цеман, О. Шеффер, Е. Шлутц та ін.). Чимало публікацій зарубіжних авторів присвячені практиці організації процесу освіти та управління ним (праці У. Гартеншлегера, А. Гоекен та ін.). Однак, публікаціям бракує змістостворюваних термінів, які би вказували на міждисциплінарний зв'язок та окреслювали позиції лідерства «Університетів третього віку» як інститутів майбутнього.

Метою дослідження є визначення ролі «Університетів третього віку» в процесі екологізації освіти, економіки, навколишнього середовища.

Викладення основних матеріалів дослідження. Освіта літніх громадян є показником рівня розвитку культурного, морального, наукового, технічного потенціалу країни. У «Концепції освіти дорослих в Україні» зокрема наголошено на необхідності розробки нової філософії сприйняття старіння населення та стратегії забезпечення старості в життєвому циклі кожної особистості [5, с. 10].

Станом на січень 2016 року майже кожен п'ятий українець – літня людина у віці від 60 років і старше [6], а динаміка середньої очікуваної тривалості життя при народженні свідчить про його збільшення з року в рік до рівня 71 року (рис. 1). Як видно з рисунку, саме жінки демонструють позитивну динаміку, яка співпадає зі світовою, та загальноєвропейською.

Частка населення ЄС, яка залучена до програм освіти протягом життя, є вищою серед жінок (11,6% в 2014 році), в ЄС-28, ніж серед чоловіків (9,8%) і ця тенденція характерна для всіх країн-членів ЄС, за винятком Греції, Румунії та Німеччини. Найбільші гендерні відмінності в відсотках демонструють країни Швеція і Данія, де рівень участі жінок на 10% вище, ніж у чоловіків.

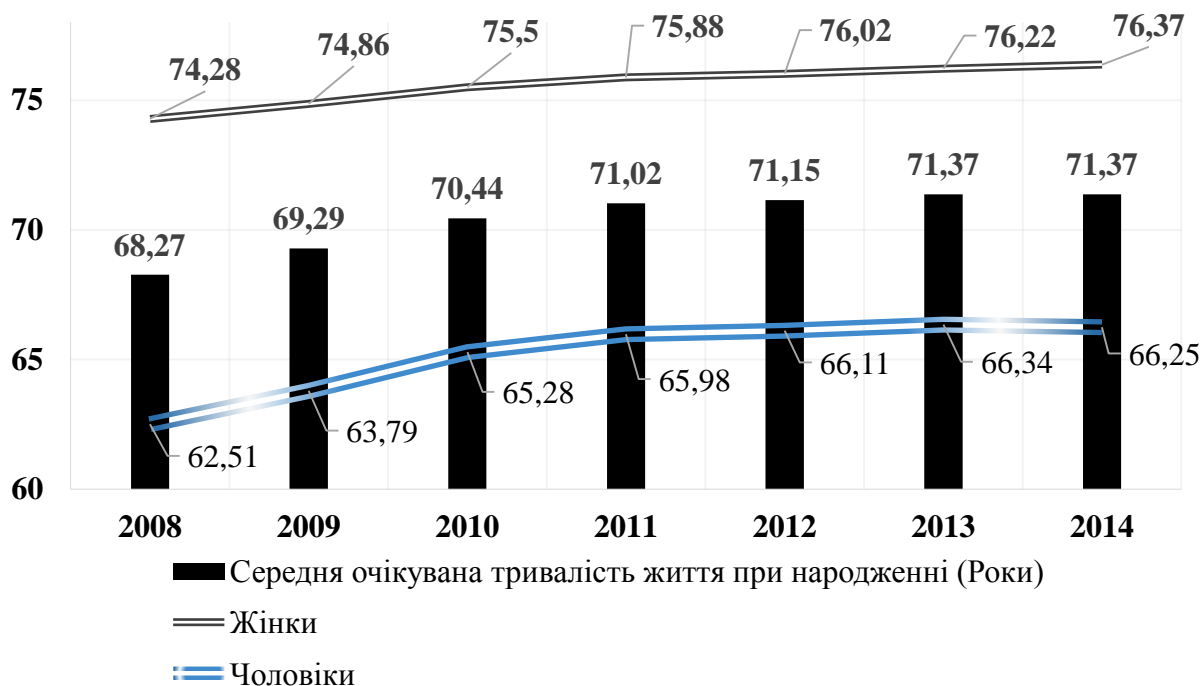

Рис. 1 – Середня очікувана тривалість життя при народженні

*Складено авторами за даними <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Згідно з прогнозними даними по країнах ЄС до 2080 року кількість людей похилого віку буде збільшуватись (рис. 2).

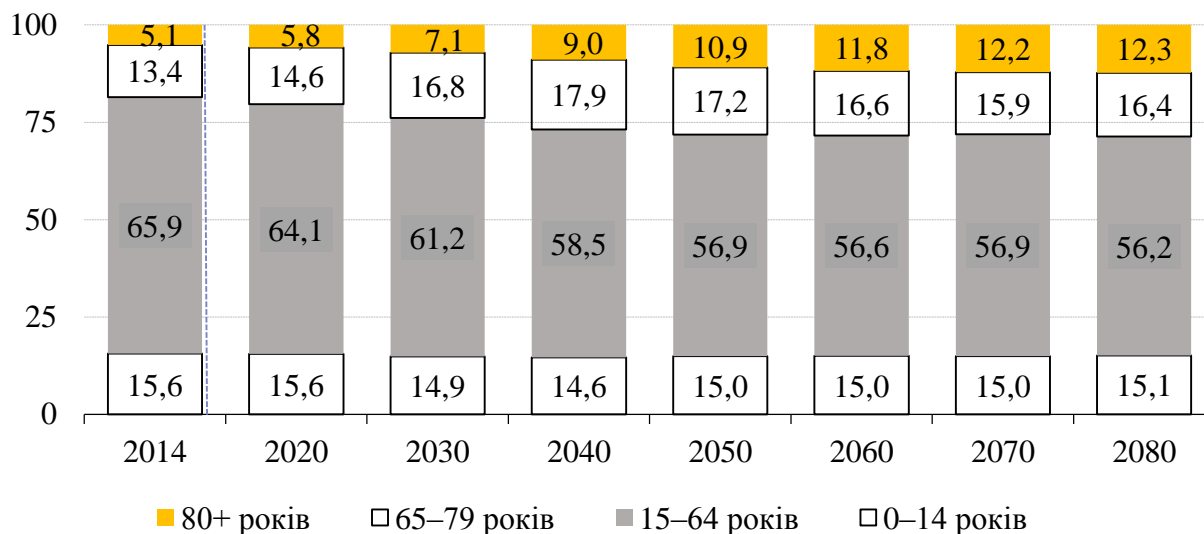

Рис. 2 – Прогноз змін структури населення ЄС – 28 за основними віковими групами [7]

Частка населення у віці від 65 років і старше зростає в кожній державі-члені ЄС та країнах-кандидатах. Збільшення в останнє десятиліття коливається від 4,9% на Мальті і 3,8% в Фінляндії, до менш ніж 1,0% в Люксембурзі та Бельгії. Протягом останнього десятиліття спостерігалось загальне збільшення на 2,1% для ЄС-28 в цілому. З іншого боку, частка населення у віці менше 15 років у складі населення ЄС-28 знизилась на 1%.

Зростання відносної частки літніх людей може пояснити збільшенням тривалості життя, що стало очевидним протягом декількох десятиліть. Тому для збереження лідерських позицій 15% дорослого населення країн Європи у віці від 25 до 64 років повинні брати участь в освітніх програмах протягом усього життя. Сталий розвиток системи освіти і підготовки кадрів в ЄС вже демонструє позитивну динаміку (рис. 3). Як видно з рисунку лідерами є країни, де набули розповсюдження програми «Освіта протягом життя» що покладені в основу «Університетів третього віку».

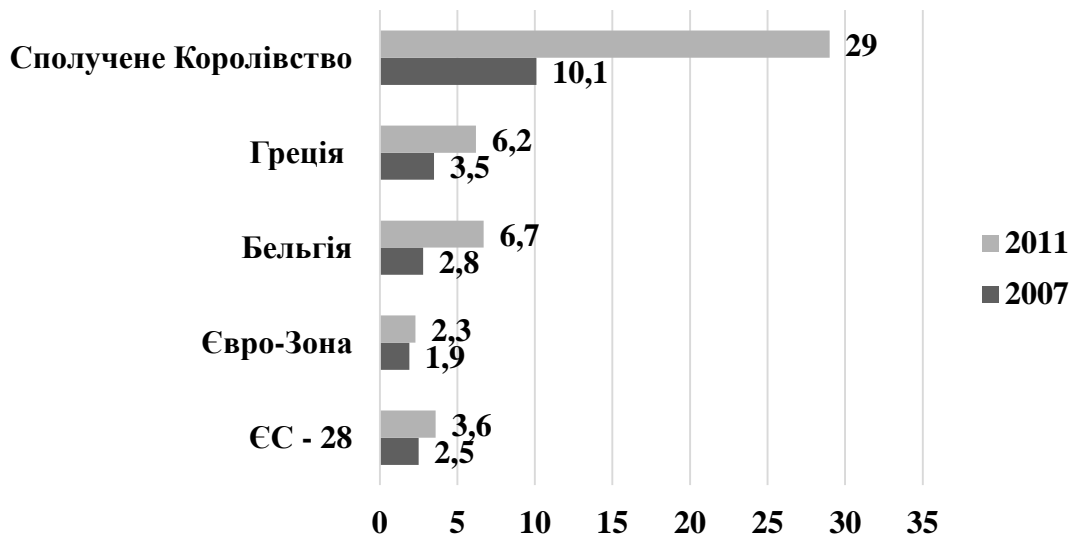

Рис. 3 – Розподіл неформальної освіти та підготовки кадрів в ЄС

*Складено авторами за даними <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>

Аналіз статистичних даних по ЄС доводить ефективність програми ЄС 2020 в сфері освіти та підготовки кадрів. Адже такі країни як Франція, Нідерланди та Сполучене Королівство демонструють збільшення частки неформальної освіти і, станом на 2014 рік, вона вже перевищила цільовий показник на 15%. На відміну від цього, показники Румунії, Болгарії, Хорватії, Словаччини і Греції коливаються в межах 3,0% або менше.

Таким чином, можна зробити висновок, що на кількість залученого населення країни до освітніх програм протягом життя впливає безліч вагомих факторів: районування, рівень та якість життя населення, економічні та політичні фактори. Важливим є й факт існування можливості «студентам» з різними цілями і запитамі здобувати відповідні знання і тим самим сприяти суспільному розвитку. Відмінною рисою «Університетів третього віку» країн ЄС є те, що вони працюють на базі вищих навчальних закладів, які плідно працюють над створенням цільових індивідуальних програм навчання, а також роблять освітній процес більш гнучким та креативним з метою заохочення літніх людей здобувати подальшу освіту. Аналіз відсоткового співвідношення груп курсів, якими оволодівають літні студенти, 10% належить саме тим, що певним чином пов'язані з питаннями екологізації.

Хоча в Україні територіальні центри соціального обслуговування населення покликані працювати з людьми старшого покоління і на них покладені основні обов'язки організації соціально-педагогічної послуги – ці структури самостійно не в змозі на належному рівні виконати поставлене завдання. Адже ці центри, у своїй більшості, мають обмежені ресурси, застаріле комп'ютерне обладнання та брак кваліфікованих викладачів, які могли б ефективно проводити заняття з людьми старшого покоління. Невизначеним залишається й питання оплати курсів, адже останні

надаються безкоштовно лише самотнім людям пенсійного віку. Тому одним зі шляхів вирішення цих питань стало створення «Університетів третього віку» на базі вищих навчальних закладів.

Зараз в Україні майже во всіх регіонах існують подібні університети, основною метою діяльності яких є:

- створення умов і сприяння всебічному розвитку людей похилого віку;
- реінтеграція людей похилого віку в активне життя суспільства;
- надання допомоги людям похилого віку в адаптації до сучасних умов життя шляхом оволодіння новими знаннями, зокрема щодо процесу старіння, його особливостей, основ законодавства стосовно людей похилого віку тощо.

Вища освіта, яку отримують люди похилого віку в «Університеті третього віку», свідчить про особливу важливість цього нового соціокультурного феномену – потреби людей похилого віку у підвищенні свого інтелектуального рівня.

Наприклад, у дослідженнях, що проводилися на базі «Університету третього віку» при Дніпропетровському університеті ім. А. Нобеля, взяли участь 257 осіб віком від 59 до 78 років, які навчаються на економічному та гуманітарному напрямках та беруть участь у культурно-дозвілєвій діяльності. За результатами досліджень, інформація, яку слухачі «Університету третього віку» отримують на лекціях та практичних заняттях, стає предметом для спілкування з близькими та оточенням, спонукає ділитися враженнями, стає предметом дискусій (75%), дозволяє людям похилого віку відчувати себе впевнено у новому економічному, політичному, інформаційному та соціальному просторі (63%). Майже всі слухачі (98%) відзначають задоволення інтелектуальних потреб, підвищення розумової активності, розвиток пам'яті та інтелектуальних здібностей, розширення пізнавальних інтересів, поглиблення знань про суспільство, активізацію самостійної пізнавальної діяльності [8].

Співпраця з Європейськими інституціями та участь у програмах TEMPUS зробили можливим відкриття «Університету третього віку» на базі Донецького державного університету управління (м. Маріуполь). Основна ідея організації роботи Центру «Університет третього віку» ДонДУУ ґрунтувалася на принципах соціального партнерства, з використанням освітнього потенціалу Донецького державного університету управління та структурних підрозділів управлінь праці та соціального захисту населення, освіти та культури, що істотно розширювало можливості і сприяло всебічному розвитку людей похилого віку; їх реінтеграції в суспільство і поліпшенню активної адаптації до умов сучасного життя через освоєння нових знань, умінь і навичок.

Серед курсів, розроблених професорсько-викладацьким складом ДонДУУ для слухачів «Університету третього віку», значне місце посідає курс «Оздоровлення, туризм та екологізація». Він спрямований на формування екологічної культури туризму і рекреації, шляхом залучення слухачів курсу в процес освоєння туристичних маршрутів по географічному простору рідного краю і туристичних дестинацій, розвитку уявлень про систему його складових та шляхів зниження екологічних ризиків промислового Донецького регіону. Екологізація туристської діяльності стимулює придбання навичок, умінь, самостійності, що задовольняє пізнавальні потреби слухачів. Потужним і невичерпним джерелом духовності, моральності та культури сучасної людини є його любов до рідного краю і його цінних багатств, повага до традицій свого народу.

Очікувані результати підготовки слухачів курсу можна звести до наступного:

- активізація використання в своїй діяльності навичок збереження і поліпшення необхідного для життя навколишнього середовища, досягнення гармонійних відносин суспільства з природою;
- участь у розвитку сфери туризму в системі складових географічного простору рідного краю;
- планування і проведення заходів, пов'язані з культурним туризмом та оздоровленням.

Таким чином, в Донецькому державному університеті управління (ДонДУУ) реалізуються одночасно декілька напрямів екологізації: освіти, економіки та навколишнього середовища. Вищі рівня ДонДУУ спроможні до діалогу з органами місцевої влади, підприємствами регіону та повинні бути залучені до процесу екологізації України як потенційної країни – члена ЄС, країни з потужним людським потенціалом, що розвивається, як показало дослідження, за світовими тенденціями й спроможна до ефективних сучасних трансформацій.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. В Указі Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [9] зазначено, що вектор розвитку – це забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя. Міжнародною конференцією «Довкілля для Європи» (Київ, 21-23.05.2003 р.) схвалено необхідність реалізації рішень Всесвітнього саміту ООН зі сталого розвитку (Йоганензбург, 2002 р.). Підготовка фахівців для сталого розвитку, передбачена офіційним зобов'язанням України про екологізацію освіти (Greening of Education: Ukraine's Contribution), взятим на Саміті "Ріо+20". Імплементация цілей сталого розвитку в освітній процес є головною умовою розвитку світової системи вищої освіти. Отже, проведені дослідження та сучасні перетворення в Україні дозволяють рекомендувати «Університети третього віку» як лідери – флагмани в розробці та реалізації стратегії соціо-еколого-економічного розвитку, яка відповідала б концепції екологізації сталого розвитку України та піднесла на новий рівень співпраці підприємств-вищих закладів освіти та органів державної влади.

Список використаних джерел

1. «Про впровадження соціально-педагогічної послуги "Університет третього віку" / Наказ від №326 від 25.08.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-vprovadzhennja-socialno-pedagogichnoyi-poslugi-universit-doc72450.html>
2. A Memorandum on Lifelong Learning / COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, Brussels, 30.10.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf
3. Europe 2020 headline indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Europe_2020_headline_indicators
4. Коняхіна Т.В. Формування економічного механізму вирішення проблем природокористивуння / Т.В. Коняхіна // Проблеми економіки, 2013. – № 2. – С. 306-311.
5. Лук'янова Л.Б. Концепція освіти дорослих в Україні / Л.Б. Лук'янова. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2011. – 24 с.
6. Населення – Статистика України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html
7. Population structure by major age groups, EU-28, 2014–80 // Eurostat – Your Key to European Statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/web/europe-2020-indicators/europe-2020-strategy/main-tables>

8. Ліфарєва Н. В. Активізація людей похилого віку у культурно-дозвілєвій діяльності проекту "Університет третього віку" / Н.В. Ліфарєва / Психолого-педагогічні науки, 2012. – № 4. – С. 1-4.

9. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» / Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

Стойка Андрей, Драгомирова Евгения

ЛИДЕРСТВО «УНИВЕРСИТЕТОВ ТРЕТЬЕГО ВЕКА» В ЭКОЛОГИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ, ЭКОНОМИКИ, ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

В статье проанализирован опыт европейских стран-лидеров внедрения программ образования длиною в жизнь, социально-демографические показатели развития современного общества при наличии угрозы старения населения. Обоснована необходимость имплементации европейского опыта экологизации образования и предложено использование потенциала «Университетов третьего возраста» для реализации стратегии социо-эколого-экономического развития Украины.

Ключевые слова: лидерство, общество, государство, университет, экологизация, экономика, окружающая среда

Stoyka Andrey, Dragomirova Yevgenija

LEADERSHIP OF THE "UNIVERSITY OF THE THIRD AGE" IN GREENING EDUCATION, ECONOMY AND ENVIRONMENT

The article analyzes the experience of leading European countries in regards of the implementation of education programs, life-long learning, as well as socio-demographic indicators of the development of modern society under threat of population aging. The authors provide the rationale for implementation European experience of the "greening" of education. The application of the potential of "University of the third age" for the implementation of the strategy of socio-ecological-economic development of Ukraine is proposed.

Keywords: leadership, society, state, university, greening of economy, environment